

Јеромонах АМФИЛОХИЈЕ

Литургија и подвижништво

У древном Старечнику, збирци изрека Египатских пустињака, налази се и један чудан разговор између св. Макарија Великог и лобање многобожачког жреца. Ево њега: „Причао је старац Макарије: кад сам ходио једном по пустињи, нађох бачену мртвачку лобању. Кад је гурнух маслиновим штапом, лобања проговори. Упитах је: ко си ти? Она ми одговори: ја сам био идолски жрец за многобошце који су живјели у овом мјесту. А ти си Макарије духоносни. Кад се разгори у теби састрадална љубав према онима који су у паклу, и кад се помолиш за њих, тада добију мало утјехе. Старац ће на то: о каквој се утјеси ради и о каквим мукама? Одговори му лобања: колико је далеко небо од земље, толико је дубок огањ под нама, погруженим у њега од ногу до главе. И што је горе од свега, нико не може видјети никога лицем к лицу: него су свачија леђа прилијепљена за леђа другога. Кад се пак ти помолиш за нас, онда дјелимично видимо лице један другом. Ето то је та утјеха. Старац се заплака и рече: проклет дан у који се родио човјек . . .”

Пустиња и кад би хтјела, није у стању ништа да сакрије: својом голотињом она је свједок голе реалности. Отуда је и мудрост рођена из живљења у њој производ додира са прасуштином живота. Нигдије није толико јасна граница између бића и свега онога што је небиће и лжебиће колико у пустињи. Никакво онда чудо да овај на први поглед апсурдни разговор међу пустињаком и лобањом, открива главни извор трагике људског живота, кроз откривање његове оностране трагике. Шта је пакао? — Немогућност општења са лицем другога. И стварно, лице другога је једина истинска утјеха човјекова у сивој пустињи живота, оностраној и оностраној. Без те утјехе, човјек се претвара у очајнички лелек, а његов дан у проклети дан. Лице је откровење личности, њен свјетлостни знак, израз и одраз. Све енергије, зле и добре, човјековог бића сабирају се у људском оку и осмјеху, и у људској сузи. Свједок тога је не само лице живог човјека, него и мртваца. Разна мртвачка лица уносе са собом у оностраност трагове разноврсних свјетова које је човјек, још за живота, уселио у себе. Зато и пјевамо на погребу: „видим како у гробу лежи по л и к у Божјем саздана наша љепота . . .”

Ако је лице чудесни отсјај Божјег л и к а, јасно је онда да је општење његова природа, а недостатак општења, или немогућност, — разарање његове праисконске љепоте. По лобањином признању, безлично присуство другог, т.ј. близост без могућности гледања лица, и општења са њим, претвара другог а у а зајднички живот у паклени живот. Угашено лице другог је неупоредиво горе од угашене свјетилке у мрклој ноћи. Предмети су присутни у тами, али је због недостатка свјетлости њихова присутност стравична опасност која пријети и вреба: прогутани тамом, они постају присутно ништа или „нешто“ од кога се леде кости. У то се може претворити и ствар, и звјер, и свијет и човјек: мрак гута л и к и замјењује радост његовог гледања, — присутношћу безличног чудовишта. „Прилијепљеност“ леђима о којој прича лобања старцу пустињаку, управо то и значи.

Необично је и чудно да се ово свједочанство лобањино о оно-страној пакленој реалности потпуно поклапа са мишљењем Ж. П. Сартра о присуству другог а у историјској реалности. „Други је пакао“, тврди овај челник материјалистичког егзистенцијализма. То се по њему односи првјенствено на Бога као другог а. Ако постоји Бог онда нема мене, моје слободе. Зато је нужно да њега нема. Али овај „човјекољубиви“ богоубица, убивши Бога, не зна како да дође у општење са човјеком: и његово присуство постаје мучење или неприступни и непробојни зид. А излаз из њега? — Прометејски безизлаз историјског битисања.

И у једном и у другом случају, и у виђењу лобање и у схватању још живе сартровске, скрива се, чудно је то рећи али је тако: љубав к другом е. Код лобање је јасно да се ради о дубинском крику за ликом брата човјека. Код Сартра се та љубав пројављује као немоћ и подсвјесна мржња. Мржња је патолошко стање љубави: љубав која разара и уништава. Патолошка немоћ општења са другим, да би оправдала себе, проглашује другог за кривца, па било да је тај други Бог или човјек. Но тамо гдје исчезне лик другог а, неминован је сусрет са ништавилем: херојско историјско остваривање себе, у ствари је бјекство од своје болесне немоћи и тог и таквог ништавила и то по правилу бјекство нечему другом као спасењу. Бунтовно самољубље, глад за предметима, опсесија робом, новцем и похотом, — све то што је толико присутно у животу савременог човјека, у суштини није ништа друго до унакажени отсјај искања другог, жећи за њим.

И заиста, из тог вапаја за лицем другог, рођена је и изаткана сва савремена цивилизација. Може бити да ни једна друга епоха није тако изразито засвједочила ту дубинску глад за општењем као што то чини наша епоха. Она најбоље долази до изражаја кроз савремену технику, кроз устројство савременог града и уопште друштва. Колоније хипика, совјетски колхоз и израелски кибуци, ницање свуда по свијету религиозних група, ткз. „подруштвљавање“ предмета производње, револуционарно уништавање милиона јединки ради за једничког добра, искање хљеба за све, и похоте као хљеба пуноће и ситости, — све је то лице и наличје трагичног немира, чији ковитлац је ухватио обескоријењеног човјека нашег доба.

Свједок тога је и номадски туризам наших дана. Чак и научно освајање нових простора у космосу и у језгру атома, шта је друго него искање сусрета са тајном природе, и кроз њу сусрета са оним што нијесам ја, што је нешто друго, но друго без кога сам ја незамислив? Јер такво је устројство живота: нико није тако безнадешно поробљен неким другим или нечим другим као онај који погрешно вјерује да може бити слободан од њега. Уистину је други и друго наша радост или наше проклетство... Наш једини избор: наш рај или наш пакао.

Какву везу би могла да има православна Литургија са тим немирним искањем нашег доба, кроз кога се откривају основни закони бића, и његова оострана и онострана трагика? — Треба одмах признати да Литургија, онаква каква се данас показује, личи савременом човјеку на некакав окамењени остатак прошлости, може бити егзотичан својом архаичношћу, али туђ његовом ритму живота. Тим пре што динамизам савременог живота изгледа да по својој природи одриче сталност и веома спору измјењивост религиозног култа који се у Литургији управо врхуни.

И стварно, ако је Литургија само религиозни ритуал и култ, онда је савршено беспредметно бавити се њоме у контексту са најбитнијим питањима људског живота. Међутим, она није то што би некоме на први поглед могла да изгледа да јесте. Она је нешто много дубље: у њој је скривена сва тајна Цркве, и откривена пуноћа хришћанског поимања живота.

Хришћанство је имало и има само један одговор на сваки битнији и егзистенцијални вапај људски, особито кад се ради о тражењу лица другог а и општења са њим: Литургију са Евхаристијом као њеним срцем и садржајем. Литургија је историјско откривање тајне живота као тајне општења и радосног гледања лицем к лицу, у коме су истоци хармоније бића и његовог свејединства. Подвижништво је пут саборњења себе и постизања те хармоније и заједничарења.

Да би схватили тај хришћански одговор на тај суштински људски немир, треба најприје разјаснити шта значи у ствари општење, тражење лица другог а, у коме се човјек нуждава. Најпростији одговор би био да се ту ради о заједничком живљењу два или више лица и о потреби за њим. Но да би то заједничко живљење задовољило човјека, недовољно је да оно буде привремено сусрет, или општење које проистиче из сродства, заједничких интереса или случајних околности живота. Човјеку је потребно вјечно а не пролазно присуство другог. Да би то присуство било истинско и стварно, оно мора бити нешто друго од случајног присуства спољашњег објекта, који задовољава човјекову пролазну потребу, или постаје извор његовог страдања и мучења. Човјек тражи присуство другог као унутрашњу пуноћу себе самог. Индивидуа сама за себе није пуни човјек, она има потребу да то буде, да постане личност. Будући пак да је глад човјекова за присуством другог вјечна и незаситива, то и само присуство треба да буде вјечно. Свако исчезавање другог или немогућност општења са њим, раба у првом смрт или мучење.

Која је прва реалност с којом човјек долази у додир, с момен-та свог рођења? — То је природа и лице матере, т.ј. лице другог човјека. Сасвим је природно што он, од самог почетка, почиње да тражи потврду себе самог и своју пуноћу, истину о себи, у оном са чим се сусреће, из чега се рађа и са чим општи. Али долази моменат, прије или послје, његовог сазнања о непостојаности природе и ње-ном сиромаштву с једне стране, и о исчезнућу матере, брата, воље-ног људског лица (ако не и његовом претварању у ад још за живота) с друге стране. И једино што му још преостаје, то је радосно или мучно сјећање, п а м ј а т, на изгубљено лице; сјећање које и само има смрт за крај и слијепу природу за гробницу.

Шта то значи? — Значи да је тражење пуноће бића и вјечности општења само у пролазној твари и у људској п л о т и, — посао бе-зумника и најстрашнија демонска обмана. Јер глад за вјечним гле-дањем лица д р у г о г а, глад је за вјечним животом и трајањем, за хљебом живота. Отуда све оно што у себи носи клицу смрти, не може бити то.

Са тог разлога је Христос и одбацио прву понуду Сатане у пу-стињи — да претвори камење у хљебове, ради хране себи, и ради сабирања људског рода око себе преко таквог тварног, што значи смртног, хљеба. А то искушење, није само Христово искушење. Оно се, у виду похоте плоти, похоте очију и гордости жи-в о т а (1 Јн. 2, 16), појављује с истом силином и снагом и стоји пред сваким човјеком без изузетка, и пред сваком епохом.

Похот плоти значи тражење хљеба живота тамо гдје се скрива смрт, јер „и свијет пролази и његова похот“ (1 Јн. 2, 17). Похот очију значи: бити прогутан љепотом тварног бића, прогутати мамац смрти кроз поистовјећивање љепоте са обманљивом красотом себе самога, и красотом природе око себе. Тиме и к о н а, лик, а човјек је то, и свака тварца је то, постаје и д о л, који не узводи никоме и ничему. Човјек се потапа у обманљиву игру сјенки, раствара лице природе у себи, и своје у њој. Тако оно што би требало да буде п у т и и з-л а з и узлаз, постаје зид и извор свеопштег обезличења: свак сваког, и све што постоји, узајамно се гута, примамљено љепотом д р у г о г а. Првобитни човјеков гријех, а кроз њега и гријех уопште, није ништа друго до похотна п р и л и ј е п љ е н о с т и погруженост у љепоту тварног бића, прихваћену и сматрану као самобитну и једину посто-јећу љепоту и стварност.

Та и таква самозатвореност и заљубљеност у обезличену љепоту твари, рађају сљепо, које је опет родитељ гордости живота: вјере у своју снагу и моћ. Прогутан собом и тварима око себе и поробљен, човјек се отуђује од себе и губи моћ р а з л и к о в а њ а: остаје му скривено да је љепота којом се храни најобичнији мамац смрти. Но кад му се то сазнање бар на моменат поврати, онда свјесно или не-свјено осјећање коначног претварања и свијета и себе самог и своје похоте у о т с у с т в о и небиће, порађа или очај, или немоћни бунт, или опет безумно „сагре diem“. Д р у г и постаје непријатељ и извор несреће, ако не тренутни сабрат у жалосном и стравичном карневалу земаљског битисања. Инстинктивни страх од смрти, претва-

ра људско братство у егоистичко гложење, а људску дубинску глад за трајањем и живљењем — у борбу за посједовањем предмета и људи.

Али, и сувише је свијет сићушан а људска п о х о т равна трену, да би могла да зајази и испуни собом бездан људске глади за вјечношћу. Јер како је могуће дијелити са другим оно што не задовољава ни моје сопствене потребе?! — Тако се опет други, и својим отсуством и својим присуством, — претвара у пакао. Јер, његово присуство ме поткрада и одузима ми животни простор, а његово отсуство постаје — извор моје метафизичке самости, страдања и исчегавања. Та стравична противурјечност и сукоб, и њихов коријен, тако јасно су објашњени ријечима св. Апостола Јакова: „Откуда ратови и распре међу вама? Не отуда ли, од сласти вашијех, које се боре у вашијем удима? Желите и немате; убијате и завидите а не можете да добијете; борите се и војуете, и немате, јер не иштете. Иштете и не примате, јер зло иштете, да у сластима својијем трошите.” (Јак. 1, 1—3).

Чим побјеђује Христос то сталноприсутно ђаволско искушење и како одбија понуду Сатане? — „Писано је”, одговара Он, „не живи човјек о самом хљебу, но о свакој ријечи која излази из уста Божијих”. (Мат. 4, 4). Та ријеч, то с л о в о, и оно је хљеб, али „хљеб Божији онај који силази с неба и даје живот свијету” (Јн. 6, 33). И на крају открива Спас суштину тих својих ријечи и смисао цјелокупног Еванђеља: „Ја сам хљеб живота... Ја сам хљеб живи који сиће с неба; који једе од овога хљеба живљеће вавијек.” (Јн. 6, 48. 51). Поистовјећујући ту ријеч са хљебом живота и хљеб живота са Собом, говори даље да је тај хљеб т и ј е л о Његово, које ће Он дати „за живот свијета” (Јн. 6, 51). И додаје: „Који једе моје тијело и пије моју крв стоји у мени и ја у њему.” (Јн. 6, 56).

Тајна дакле, тога хљеба живота — тајна је Христа и његовог вјечног присуства и нашег крвног општења са Њим. Ово пак општење остварује се управо на Литургији. Литургија је изображење цјелокупног Христовог домостроја спасења и у исто вријеме — знак Његовог вјечног присуства у нама и међу нама. Тако нам се преко ње даје и открива Бог Логос као вјечноприсутни други. Сва Литургија, и све што се на њој и у њој збива — свједок је тога.

Чим и како она то свједочи? — Првјенствено тим што се врши „у спомен Господа и Бога и Спаса нашега Исуса Христа”. Свако слово, свака молитва, сваки покрет и дејство свештеника и народа, и дар кога они приносе, и начин на који га они приносе — све то напомиње и потсјећа на Христа и на Његово присуство. То „в о с п о м и н а н и ј е”, тај спомен (анамнеза), не значи просто психолошко памћење нечега прошлога и сјећање на њега; то није ни симболичка представа нечега што се у прошлости догодило, па се сад позоришном игром обнавља успомена на њега. Овдје се ради о сусрету и реалном општењу са вјечно Присутним; и у Њему сусрету и заједничарењу са Богом, братом и природом. На Литургији Бог се открива и даје човјеку, и човјек предаје Богу; принесени дарови (и кроз њих евхаристијско приношење свега створенога), израз су и одраз тог узајамног даривања, што значи нелажни свједок њихове љубави. Природа је дар Бога човјеку, и човјеково уздарје Богу.

Тако нам Литургија открива собом — троједну тајну живота: тајну Бога, тајну човјека и тајну природе; и њихове истинске и здраве односе. Уосталом, у томе је смисао и снага не само св. Литургије, него и цјелокупног православног богослужења. Богослужје је људски одзив на Божји призив. Његова суштина, која се открива кроз то призивање и одзивање као узајамно даривање, — управо је то дубоко осјећање реалног присуства Бога у човјеку и човјека у Богу. Оно је живо памћење Цркве, памћење у коме је домострој Божји, вјечним силама Духа Светога, вјечно присутна реалност, најдубље остваривана и јављана, кроз св. Причешће.

Тај и такав богочовјечански реализам, даје и Светом Писму његов прави смисао: оно је Слово живота које открива у Цркви вјечноприсутног Логоса Божјег, оно је Његова сила и Његов знак. Зато је и пјевање црквених пјесама и читање Светог Писма, Ријечи Божје, на богослужењу, особито за вријеме Литургије, већ нека врста сладосног општења с нетварним силама вјечноприсутног Логоса Божјег, које се врхуни у Причешћу св. Тијела и Крви тога истог Логоса. Ако је све створено прожето Његовим логосним силама, и ако је све икона Његовог тајанственог присуства, која узводи своје Прволику, тим прије је то — Ријеч Његова света која открива Његов чудесни Лик, оваплоћена Духом Светим у нама. И заиста, сва природа и сва бића у њој, писано Слово Божије и сваки људски лик, све су то тварне иконе нетварног Прволика, знаци и свјedoци Његовог присуства.

Сваки пут кад се тварно биће сазнаје и осјећа као икона Некога и као прича о Некоме, оно кроз то осјећање и сазнање ослобађа своју најинтимнију тајну, открива свој лик, свој смисао; престаје бити затворено у себе и собом поробљено, проналазећи тиме и задобијајући своју слободу. Прволик, чијим се ликом тварно биће осазнаје, није поробљивач и уништитељ те слободе: он је по природи својој — призив из неизрецивих дубина свога савршенства, на максимално остварење њене пуноће, на пољу безграничја личног сусрета. Оног пак момента у који се било које тварно биће затвори у себе, и сведе на себе, — оно постаје свој сопствени роб, заборавља своју тајну и свој смисао, губећи из вида свој Првосмисао.

Кажемо да је прагријех Адамов и Евин био гажење заповијести и воље Божје. То није митски символ којим човјек покушава да објасни своју историјску несрећу: то је присутност више него реална у бићу сваког човјека и уопште у људској свакидашњици. Кроз похотну самозаљубљеност и искање среће само у себи и у сладости предмета око себе, сваки човјек, као Адам у рају, изгони из себе и из твари љепоту Прволика, заборавља на њено присуство и скрива се од ње. У сјају те љепоте он сазнаје ко је он, разазнаје свој прави лик, и спознаје шта је природа. Отуда је отуђење од те љепоте отуђење и од себе самог: човјек газећи заповјест Божју, газећи по светињи свога бића. Кроз демонско дејство страсти, а страсти су погрешна употреба и однос према себи и твари око себе, долази и до отуђења од Прволика а кроз то до помрачења лика. Кад до тога дође, тада свијет и човјек престају да буду икона, постају и до л, тамни кинески зид између Бога и човјека, човјека и човјека. И у идолу, као у

икони, присутна је сва постојећа реалност, али као мучење и као нешто безлико, зато што је кроз отуђење и заборав, разорен првобитни лични однос бића и твари, и изгубљено живо памћење (= гледање) лика Божјег, лица људског и лица природе. Ту све потања у мрачну утробу заборава, све са свим ратује, да би све на крају исчезло у некаквом безликом и безличном јединству и узајамној „прилијепљености”. Шта је друго паклена немоћ општења са другим, о којој философствује још жива лобања Сарторова, и она мртва идолског жреца?

Ми пјевамо непрестано: „у свјетлости Твојој видјећемо свјетлост”. То значи: у Духу Твом Светом и силом Његовом, видјећемо свој Прволик, Логоса Твог, и радовати се у Њему вјечном радошћу — Теби и себи и свему око себе. У томе и јесте смисао „хљеба живота”, Христа Господа, који кроз оваплоћење, усељава се у дубине људског бића и бића свијета, и осветљује све силом свога Васкрсења; и све сједињује у једно Тијело, кроз Причешће Његовим св. Даровима, и кроз Његово вјечно присуство у свему што постоји и прима Га.

Хљеб је извор живота а живот гаранција вјечног радовања лику другог а, и свјетлост која обасјава и открива свачије лице. Зато и говори за Христа Његов љубљени ученик: „У Њему бјеше живот, и живот бјеше видјело људима.” (Јн. 1, 4). Они који примају то истинито Видјело, постају Црква, тј. призвани и сабрани на радосни и вјечни Сабор гледања „лицем к лицу” (уп. 1 Кор. 13, 12). То Видјело све сабира у једно неразориво јединство и све повраћа и чува од заборава. Отуда је и памјат Цркве — жива памјат, и њено Предање — предавање Живота. Литургија је земаљски залог и почетак „као кроз огледало у загонетки” (1 Кор. 13, 12), тог вјечног узајамног гледања и у гледању радовања.

Тај светотајински реализам и живо памћење Цркве, које осјећа „хљеб живота” као тајну Цркве, свете Тајне Цркве као „срце” и „коријен” њених удова, Цркву као Христа и Христа као вјечно давано јело и пиће онима Који га примају, — мудри Никола Кавасила изражава на слиједећи начин: „Црква се означава и открива у тајнама, не као у симболима, већ као удови у срцу, и као гране у коријену и, по ријечи Господњој, као лозе у чокоту. Јер међу њима не постоји просто заједница имена или аналогија по сличности, овдје се ради о истовјетности самог предмета. Тајне су крв и тијело Христово, а за Цркву Христову оне су истинито јело и пиће. Причешћујући се њима, Црква их не претвара у људско тијело, као неку другу храну, него се она у њих претвара, пошто побјеђује оно што је боље. . . Тако, кад би неко могао да види Цркву Христову, у мјери до које је она сједињена с Њим и до које се причешћује Његовим Тијелом, — неби имао ништа друго да види изузев Тијела Господњег”.¹⁾ Живо евхаристијско памћење Цркве значи сједињење и заједничарење Божанског Лика са човјечанским и преображење свега што је човјечанско — кроз гледање и општење са божанским Прволиком. На Литургији се открива и даје Бог човјеку, и предаје човјек Богу.

Какав је тај лик, тај Прволик Божји, који се даје човјеку и кога чува то живо евхаристијско памћење Цркве? — Лице Божје које се у

¹⁾ Н. Кавасила, Lit. Exp. 38, PG. 150, с. 452 CD — 453 A.

Христу открива, сија бескрајним човјекољубљем. То човјекољубље прима на себе цијелог човјека и тиме осветљава и просветљава сво његово биће.

У Христу међутим не открива се само Бог него и лик истинитог човјека. Какав он изгледа? — То је човјек који прима и открива се Богу свим својим бићем, и приноси Му на благодарност свега себе и све дарове своје. Његово лице сија бескрајним богољубљем. То је човјек који се литургијско-евхаристијски приноси на жртву Богу, заједно са свим што има и што јесте. Зато се и говори на Литургији и чује непрестани призив: „Сами себе и један другог и сав живот свој Христу Богу предајмо”. У том сталном предавању и давању управо се и састоји тајна хришћанског подвига. И као што је наше биће и наш лик — икона Прволика, тако и наш подвиг, начин нашег живота, треба да буде икона богочовјечанског Христовог подвига.

Литургијска мистагогија, светотајинско увођење и урастање у истински Живот, не само што је свједок Христовог присуства, силом Духа Светога, кроз призив Духа и благовољење Бога Оца, — него је она и изображење Његовог начина живота, Његовог етоса. Њом се, дакле, даје Живот и открива начин задобијања тога Живота. Да би задобили тај Живот, потребно је да живимо пред Њим вјечноприсутним, на начин на који је Он живио и живи међу нама. То значи да наш етос, наша нарав, наш начин живота треба да буде реално христоподобан. Бог даје себе самог и цео свијет — на дар човјеку. Човјек приноси себе и примљене дарове као молитву и благодарност Богу. Бог не само што прима човјека и његов дар него га и освећује, обогаћује, Духом својим Светим, претварајући дарове у Тијело своје, и све сабирајући у јединство живота, светости, љубави, заједничарења и вјечне радости и мира.

У том и таквом „задобијању и стицању Христонарави” (св. Игњатије Богоносац), налази се смисао цјелокупног човјековог труда и подвига, тј. смисао његове етике и морала. Подвижништво, хришћанска етика и наравственост, састоји се у нашем живљењу у Христу, на начин на који је Христос живео у нама и међу нама. Литургија пак је живи свједок и једног и другог. „Угледајте се дакле на Бога”, потврђује горе речено св. Апостол, „као вољена дјеца, и живите у љубави као што је и Христос љубио нас, и предао себе за нас принос и жртву Богу на слатки миомир” (Еф. 5, 1—2).

Ако је тајна божанског двига према човјеку — тајна откривања и давања људима Бога и бескрајног Божјег човјекољубља, то је и духовни двиг и подвиг човјеков, тј. његова аскеза и морал, израз његовог богољубља и човјекољубља; и његовог предавања себе Богу, ради задобијања тог божанског човјекољубља. Суштина Божјег човјекољубља је крст и смрт, ради нас и ради нашег спасења; отуда је срце истинског богоподобног богољубља, такође крст, сараспињање са Христом, подвижничко свлачење са себе „старог човјека”, да би се тиме „уништило тијело греховно” (Рим. 6, 6).

За неупућене и отуђене од дубљег себе самог, све ово што говоримо може да изгледа апстрактно и од свакидашње стварности удаљено богословствовање и размишљање. За оне међутим који су

се хватали у коштац са собом и на опиту доживљавали све димензије свога бића, разапетог између зла и божанске доброте, та борба у човјеку између „тијела греховног” и здраве људске природе, неизбјежни је пратилац свега што се збива у њему, око њега и са њим. Стварно, у човјеку постоји једна сталноприсутна раздвојеност, неки чудни дуализам његовог бића. Но по православном схватању, ту се не ради о дуализму, прихваћеном по погрешним тумачењима неких философских и религиозних система, између духа и материје, душе и тијела, духовног и материјалног; вјековни библијско-отачки опит свједочи да се ту ради о дуализму који постоји управо између тог „тијела греховног” и здраве Богом дароване људске психофизичке природе. „Тијело греховно” је последица обојелости и помрачености здравог „тијела” тварног бића. Као што се на здравом ткиву човјековог организма, кад оболи, развијају патолошке израслине које разарају сам организам, то исто бива и на духовно-унутрашњем плану: на срцу које оболи гријехом, израста рак-рана и рак-ткиво које уништава здравље душе и истискује из ње благодатну свјетлост у којој се види вјечноприсутно лице Божје и љубавно општи са лицем брата. Без те свјетлости срце и душа огрубе, отврдну и окамене се, и све у њима потања у мрак, добија неприродан изглед.

Јасно је да се хришћанска аскеза, хришћанско схватање људског историјског подвига, не заснива на порицању оностраности и презиру тијела и материје. Метаисторијско есхатон, оностраност, последња стварност, није одрицање историјске оностраности него њена најдубља афирмација и потврда. Последња стварност, есхатон, кроз Христово присуство постаје срце оностраности, њена пунина. Божанско стваралачко прихватање свијета и литургијска потврда хришћанске укоријењености у свијету, само на једно не пристају: на свијет као гријех, зло, похоту и страст, тј. на болесно стање свијета и бића у њему, на злоупотребу богодароване љепоте тварног бића и његових богодарованих сила. Сав смисао Христовог крста и смрти, и нашег умирања са Христом и сараспињања са Њим, састоји се управо у том радикалном одрицању овог и оваквог „тијела греховног”, изатканог изопачењем природног ткива богостворене твари.

Завршни литургијски призив вјернима: „Светиње светима”, претпоставља и призива управо на то радикално одрицање и ослобађање од свега несветог и нечистог, кроз труд и подвиг и очишћење. Као такав он се не односи само на Литургију: кроз њу он постаје норма цјелокупног живота. Уништење гријеха, у коме „лежи свијет”, и који, рођен од похоте, рађа смрт (уп. Јак. 1, 15), не може доћи механичким путем и у једном моменту: оно захтијева животни подвиг и борбу човјека.

Да Светиња претпоставља подвижничко освећивање оних који је примају, то потврђује и дубока унутрашња узајамност и природна сличност Божјег и људског подвига у Цркви. Јер као што литургијски спомен означава потпуно реално присуство Христа и Његовог из љубави разапетог Тијела, реално присуство Његовог богочовјечанског подвига, то и дивиг људске слободе, испољаван кроз покајање, подвиг и сараспињање Христу, треба да буде „распети ерос” (св. Игњатије Богоносац), сараспета љубав. Премудри Апос-

тол то изражава на слиједећи начин: „Они који су Христови, распеше тијело са страстима и похотама” (Гал. 5. 24), или још: „А ја Боже сачувај да се чим другијем хвалим осим крстом Господа нашега Исуса Христа, којијем разапе се мени свијет, и ја свијету.” (Гал. 6, 14). — Жртвена и састрадална љубав је кроз Христа постала срце свијета и човјека, управо са разлога што је она срце Њега као Бога. Кроз њу и само у њој, остварује се вјечно грљење и заједничарење Бога и Његових створења; само у њој и њоме — присуство Божје значи слободу и пуноћу човјека а не насиље над њим и његово ропство, присуство пак ближњега — постаје извором вјечне радости. У свјетлости ове и овакве жртвене љубави Божје и сопственог жртвоприношења од стране човјека, човјек је у стању да види и да се храни сладошћу лица брата својега; и да схвати једном за свагда, да заиста цео свијет не вреди колико вреди једна душа.

Те и такве љубави ми се причешћујемо на св. Литургији, и учимо се да сав наш живот претварамо и прожимамо таквом љубављу, на исти такав литургијски, што значи — христоробни начин. Уосталом, смисао свега богослужења и цјелокупног нашег живота, састоји се управо у том саможртвеном приношењу себе и свијета Богу, ради задобијања Христа и Његовог Светог Духа као Хљеба Живота. Литургијско богослужење изгони из човјека и његовог ума и срца, свако празно слово овога свијета, и усељава у њега слово Божје, оваплоћеног Логоса, под видом Његовог еванђелског слова и силе тог слова, Његове врлине, и на крају Њега Самог. На богослужењу престаје да се чује наше нечисто и празно слово: чује се само ријеч Божја и ријеч светитеља Божјих из Божјег слова порођена, и види само Божја врлина и врлина боголиких пријатеља Његових.

Уз то и литургијски пост, који игра тако велику улогу у православној философији живота и у еванђелској антропологији, има за циљ да се и људског тијела дотакне, кроз његово смирење, уздржање и распињање, — иста та жртвена љубав, која изображава жртвено заклање Христове плоти, за живот и спасење свијета. Ако људско тијело жели да се причести и преобрази нетварним божанским силама, нествореном славом и силом Христа васкрслог и да Га види, неопходно је да буде претходно, заједно са душом, и заједничар Христових страдања, кроз уподобљење Његовом смирењу и распећу. Без тог цјелосног уподобљења, наше „в о с п о м и н а н и ј е”, на Литургији и у животу, Христове смрти и Личности, постаје за нас — безживотни обред, а наше причешће св. Тијелом и Крвљу Његовом, бива нам на суд и осуду (1 Кор. 11, 29). Јер „који недостојно једе овај хлеб или пије чашу Господњу, крив је тијелу и крви Господњој” (1 Кор. 11, 27).

На крају, треба подвући и следећи несумњиви историјски факт: сваки пут када је слабила код људи вјера у реално присуство Христа у Евхаристији, слабио је и умањивао се људски стид пред Њим и пред другим људима, слабила је и исчезавала ревност људи за врлинским животом, нестајао дух покајања и жртвене љубави, тј. дух подвижништва и аскезе. Недостатак вјере у реално присуство Христово и Његовог богочовјечанског подвига и нарави, неминовно повлачи за собом слабљење моралне одговорности код људи, са разлога изгубљеног критерија људских поступака и људског понашања.

Од прволика, од узора моралног живљења, од његове узвишености или нискости, зависи и узвишеност или нискост самог тог живљења; разводњеност критеријума моралности, наравствености и подвига, разводњава и уништава и саму наравственост. Губљење критеријума или његово сакаћење, води губљењу осјећања и разликовања моралног и аморалног, добра и зла, врлине и гријеха.

Није дакле случајност да епископ даје новорукоположеном свештенику Тијело Христово као „Залог живота”, опомињући га страшним ријечима да ће Бог тај „Залог” тражити од њега на Страшном Суду. То је потпуно разумљиво будући да му он преко тог „Залога” предаје сву Цркву. Јер гдје њега нема — ту Цркве нема. Без тога Залога Црква се претвара постепено у свијет; црквени град губи свој центар и постаје световни град, богочовјечанска пуноћа жртвене љубави, губи своју дубину и надомјешћује се тзв. „социјалним” хришћанством. Љубав и врлина таквог хришћанства у суштини се уопште не разликује од ванхришћанске љубави, поникле на било каквом темељу. Она као таква може до извјесног степена да задовољи неке од човјечких потреба, међутим немоћна је да исцијели трагизам људске историјске егзистенције, и да је осмисли.

Радосни и сусрет за вјечност између Бога и човјека, човјека и човјека, одиграва се не на таквој површини већ у дубинама освијетљеног и преображеног и од сваког демонског мрака и површности ослобођеног бића. Он је неостварив без еванђелско-литургијског личног покајања, преображења и борбе са страстима.

Тај подвиг и духовна борба, да би била истинска, мора бити и лична и саборна, мора да обухвати сво дрво бића од коријена његовог до круне. Људско друштво није апстрактни појам: оно је збир и сабор реалних личности. Зато је и одговорност према њему и у њему, првјенствено лична одговорност, одговорност свих за све. Ма колико човјек очовјечио своје друштвене структуре, оне никада не могу надомјестити лични подвиг као њихову основну компоненту и животну силу. Јер битијни вапај људског срца није вапај за очовјеченим структурама које му обезбјеђују удобност свакодневног привременог живљења, или задовољење тјелесне глади и потреба: човјек, као што рекосмо, — у свему и иза свега иште и тражи сладост лица другог а и вјечну утјеху од његовог гледања и општења са њим. Када безлична „социјална” одговорност замијени лично покајање и постојану борбу против отуђивања себе од себе право и од других, порађаног из демонско-егоистичке самости, тада је врло лако да потребе човјекове постану важније од човјека и да се изгуби осјећање вредновања људи и ствари. То бива онда када човјек изгуби осјећање да је његова коначна и истинска пуноћа лице другог а, и осјећање његове незамјенљивости. Поробљен предметима и глађу за њима, човјек замјењује лични сусрет — безличним општењем преко предмета и ствари. И заборављајући да човјек не живи само о хљебу, — купује му или продаје личност и душу за хљеб. Од тог и таквог замјењивања човјека његовим потребама и „хљебом”, до револуционарног уништавања милиона људи у име задовољења човјечких потреба — остаје само један корак. Пастернак је добро осјетио ту тајну идолослужења: идол остаје идол, без обзира да ли се

ради о крволочном богу Молоху који се нуждава у људској крви, или о још крволочнијој богињи „будућој срећи човјечанства“, за коју се жртвују милиони конкретних људских личности, у име апстрактног „срећног човјека“ будућности, или осакаћеног и до ужаса суже-ног човјека садашњости.

Литургија, што значи Црква, што значи Бог и човјек, Богочовјек, тка из саможртвене љубави Христа Бога и христоводобног човјека, вјечну заједницу узајамног радовања и гледања лицем к лицу; последња тајна тог вјечног сабора на Горама радости, није ништа друго до пуноћа историјски и реално доживљене људске свакидашњице, пуноћа у којој ни једна људска суза не може бити изгубљена или заборављена. Она није ништа друго до испуњење свега пуноћом вјечноприсутног Христа Господа. Бог и човјек, вријеме и вјечност, твар и звјер, суза дјетиња и људске кости и страдања, све се то још овдје на земљи, литургијски, почиње да сабира у једно и спасава од заборава и уништења, и да постаје Христов миомир. И да пјева у времену литургијску пјесму вјечности и утјехе: „Видјесмо свјетлост истиниту, примисмо Духа небеснога. . .“

Једном ријечју, човјеку остаје да бира: између саможртвене христоводобне љубави, којој се дарује и открива лице другог а као вјечна радост и утјеха, и између жртвовања себе и дугога похоти и стварима, што значи — идолима, кроз кога други постаје извор мучења и пакленог времевјечног кошмара. Што значи: човјеку остаје да богослужи или да идолослужи. . .

Summary

Hieromonk Amphilochy Radovich

LITURGY AND ASCETICISM

Starting from the viewpoint of Orthodox personalism, the author of this article points out that the problem of communion *koinonia* is the basic problem of human existence, not only in this world but also hereafter. This viewpoint is being attested by the experience of an Egypt ascetic, the basic viewpoint of Sartre's philosophy and the trends of the contemporary civilization. He goes on to say that the Liturgy renders a Christian answer on that existential human problem. In order that the communion (communication) would be true, it demands an eternal **presence** of someone else. That eternal presence of someone else can be neither Nature nor man, due to their change and transience. The liturgy shows that only Christ can be this, who is given through the Eucharist to the world as the Bread of Life. The man meets the eternally present God in it, and the holy gifts which are offered (and through them — the whole creation), are the witness and means of that meeting and communion. In that way a healthy relation between God and man, between man and man, among Nature, man and God, is being discovered in the Liturgy. God reveals Himself in the Liturgy as the infinite philanthropy, to Whom man offers his gifts and himself, expressing in that way his love for God.

Man has to go along the road of **crucifixion** and annihilation of the »sinful body« in order that this communion might be revealed and realized. By this Christ-like feat man obtains his real freedom and meets God and his brother and realizes that the **eschaton** is nothing else but the completion of the historical and real everyday life. The Liturgy reveals that the face of the **other**, be it God or man, is not a curse or a torture but an eternal joy and fulness of ourselves.

The author concludes that man has to make a choice between self-sacrificing Christ-like love and the surrendering of oneself and the others to the greed and things of this world, which means — to the idols. In other words, man is always facing the choice: to worship God or to worship the idols.